

2016
1. szám

Jog

történeti szemle

BUDAPEST · DEBRECEN · GYŐR · MISKOLC · PÉCS · SZEGED

A TARTALOMBÓL

Balogh Jenő életútja (1864–1953)

Determinizmus és indeterminizmus
Balogh Jenő munkásságában

Kriminálpolitika akkor és ma
Dánia központi államszervezete
1536–1660 között

A dologházi törvény
Balogh Jenő és a büntető perjog

A véleménynyilvánítás szabadságát
korlátozó rendelkezések
a kora újkori magyar hadi regulákban

A fiatalkorúak és a büntetőnovella

Velence, a fékek és ellensúlyok
rendszerének úttörője. A Velencei
Köztársaság államberendezkedése
a XII. század közepétől a XIV. század
első feléig, hatalomelméleti
megközelítésben

A szokás ereje. Párhuzamok
a magyar (jog)történelemben

Bernolák Nándor

TARTALOM

TANULMÁNYOK

BÓDINÉ BELIZNAI Kinga – Balogh Jenő életútja (1864–1953)	1
FILÓ Mihály – NEMES András – Determinizmus és indeterminizmus Balogh Jenő munkásságában	9
KEREZSI Klára – Kriminálpolitika akkor és ma	16
MEZEY Barna – A dolgházi törvény	24
STIPTA István – Balogh Jenő és a büntető perjog	31
KÉPES György – Dánia központi államszervezete 1536–1660 között	40
MŰHELY	
FEJES Erik – A véleménynyilvánítás szabadságát korlátozó rendelkezések a kora újkori magyar hadi regulákban	53
PALGUTA Virág – A fiatakorúak és a büntetőnovella	60
DISPUTA	
BÁRÁNDY Gergely – Velence, a fékek és ellensúlyok rendszerének úttörője. A Velencei Köztársaság	64
államberendezkedése a XII. század közepétől a XIV. század első feléig, hatalomelméleti megközelítésben	76
SZÁDECZKY-KARDOSS Irma – A szokás ereje. Párhuzamok a magyar (jog)történelemben	79
KÖNYVEKRŐL	
Ismertető Tőkés Rudolf A harmadik Magyar Köztársaság születése című könyvéről – SASVÁRI Róbert	
A Kúria története – elnökei életpályáján keresztül – KÉPESSY Imre	82
SZEMLE	
A magyar jogtörténet korai évszázadainak szakértője – dr. Béli Gábor habilitációs előadásairól	
– KORSÓSNÉ DELACASSE Krisztina	84
HÍREK	85
E SZÁMUNK SZERZŐI	88

A címlapon: Bernolák Nándor

(Radvány, 1880. október 2. – Budapest, 1951. augusztus 8.)

Jogász, politikus, miniszter, egyetemi tanár. 1908-ban tanárrá nevezték ki a kassai jogakadémián, 1913-tól ítélőtáblai bíró Kassán. 1914-ben a debreceni egyetemen a büntetőjog tanára. Az első Bethlen-kormányban népjóléti és munkaügyi miniszter 1921. április 14. és 1922. június 16. között.

Jog

történeti szemle

Nemzetközi szerkesztőbizottság:

Dr. Wilhelm Brauner (Bécs), Dr. Izsák Lajos (a szerkesztőbizottság elnöke), Dr. Peeter Järvelaid (Tallinn), Dr. Günter Jerouschek (Jéna),
Dr. Srđan Šarkić (Újvidék), Dr. Kurt Seelmann (Bázel), Dr. Erik Štenpien (Kassa), Dr. Martin Löhnig (Regensburg)

Szerkesztőség: Dr. Barna Attila, Dr. Béli Gábor, Dr. Homoki-Nagy Mária, Dr. Koncz Ibolya, Dr. Máthé Gábor,
Dr. Mezey Barna, Dr. Révész T. Mihály, Dr. Stipta István, Dr. Szabó Béla

Főszerkesztő: Dr. Mezey Barna
Szerkesztő: Dr. Losonczy Eszter

A szerkesztőség címe: 1053 Budapest, Egyetem tér 1–3., II. em. 211. Tel./fax: 411-6518
ISSN 0237-7284

Kiadja a Debreceni Egyetem Jogtörténeti Tanszéke, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszéke,
a Károli Gáspár Református Egyetem Jogtörténeti–Jogelméleti Intézete, a Miskolci Egyetem Jogtörténeti Tanszéke,
a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Állam- és Közigazgatástörténeti Tanszéke, a Pécsi Tudományegyetem Jogtörténeti Tanszéke,
a Széchenyi István Egyetem Jogtörténeti Tanszéke, a Szegedi Tudományegyetem Magyar Jogtörténeti Tanszéke

Felelős kiadó: Dr. Mezey Barna
Kiadói munkálatok: Gondolat Kiadó

Hatályos joganyagunk több olyan rendelkezést tartalmaz, melyek korlátok közé szorítják a katonák véleménynyilvánítási szabadságát.¹ A Magyar Honvédség tényleges, valamint a rendvédelmi szervek hivatásos állománya számára minden olyan megnyilvánulás tilalmazott, melyek összeegyeztethetetlenek a katonai testületek hatékony működését biztosító tényezőkkel: a fegyvellemmel, a szolgálati renddel, valamint a függelmi viszonyokkal.²

- A fegyvellem a jogszabályok, belső rendelkezések és az előjárók által meghatározott követelmények teljesítését, végrehajtását jelenti. Megvalósítása és fenntartása minden katona kötelessége. Egy Zrínyi Miklósnak tulajdonított aforizma szerint „*fegyvellem nélkül a had nem had, csak zűrzavar*”.³
- A szolgálati rend a kötelességek teljesítéséhez és a feladatok végrehajtásához szükséges, jól kidolgozott, a gyakorlatban érvényesülő szervezeti és működési rendet, a jogosultságoknak, a kötelezettségeknek mindenki számára történő pontos meghatározását, a katonai élet és szolgálat minden területére kiterjedő tevékenység személyi, dologi feltételeinek biztosítását jelenti.
- A függelme a szolgálati rend és fegyvellem alapja, biztosítja az előjáró és más szolgálati közeg, illetve feljebbvaló jogát a parancs és egyéb rendelkezés adására, valamint meghatározza az alárendelt kötelezettségét a parancs teljesítésére.

A hon- és rendvédelmi szervezetek rendeltetésszerű működése feltételezi továbbá a katonák személyes felelősségérzetén alapuló engedelmisségi készségét, mely alapján – az egyéni érdekeit háttérbe szorítva, a szolgálati rend által biztosított keretek között – végrehajtja a jogszabályokban foglaltakat, valamint az előjárói által meghatározottakat. Ennek során tiszteletben kell tartania az állam, valamint az állampolgárok közösségének érdekeit, a jogszabályokat, a szolgálati tekintélyt, végezetül pedig a szervezeti hierarchián belül elfoglalt pozíciójából adódó kötelességeit, így köteles felelősséggel viseltetni előjárói, továbbá alárendeltjei irányában.

A katonai testületek hatékony működését sértő vagy veszélyeztető megnyilvánulások fegyvelmi, súlyosabb esetben pedig büntetőjogi felelősségre vonást eredményezhetnek.⁴ E szankciók alapvető célja a jogi tárgy – a fegyvellem, a szolgálati rend, valamint a függelmi viszonyok – védelme, végső soron pedig a hon- és rendvédelmi szervek rendeltetésszerű működésének biztosítása.

Ha a magyar szabályozást összevetjük más államok ilyen tárgyú rendelkezéseivel, nagyfokú hasonlóságot fedezhetünk fel, ami döntően arra vezethető vissza, hogy a katonai testületek szervezési és működési elvei mindenütt azonosak.⁵ Ezen elvek azonban nem csupán napjainkban meghatározó jelentőségűek, hanem a múltban is annak kellett lenniük, hiszen aligha képzelhető el ütöképes haderő egységes irányítás, fegyvellem, valamint szolgálati és függelmi rend nélkül.

Erre vezethető vissza feltevésem, mely szerint a katonai testületek rendeltetésszerű működését sértő vagy ve-

Fejes Erik

A katonák véleménynyilvánításának korlátai a kora újkori magyar hadi regulákban

szélyeztető megnyilvánulásokkal szemben – valamilyen módon – a korábbiakban is fel kellett lépni. Írásomban arra keresem a választ, hogy a magyar katonai jog első írott forrásaiban, a hadi regulákban találhatóak-e a véleménynyilvánítás szabadságát korlátozó rendelkezések, és ha igen, azok mire vezethetők vissza, megszegésük pedig milyen szankciókat vont maga után.

A hadi regulákról

Első katonai szabályzataink a török elleni harcok időszakában születtek, a XV–XVI. században. Ebben az időben még nem volt szervezett nemzeti haderő, így ritkák voltak az általános érvényű hadi regulák. A szabályzatok nagy része banderális seregek vagy várőrségek részére, illetőleg egy-egy meghatározott harci cselekmény végrehajtására készült.⁶

Feltehető, hogy I. Mátyás (1458–1490) zsoldoshadserege is rendelkezett hadi szabályzattal, azonban hazánk első ismert katonai reguláját Bártfa városa bocsátotta ki a XV. század második felében.⁷

A függelmi rend, ezen belül pedig a szolgálati tekintély megőrzése már ekkor különös jelentőséggel bírhatott, ugyanis a – mindössze öt pontból álló – szabályzat azzal kezdődik, hogy „*aki a zsoldosok közül hadnagyát vagy tizedesét szóval vagy tettel megsérti, fejét veszítse*”. Az előjáró ellen irányuló tettleges erőszak és a verbális tekintélyértés – hatályos jogunktól eltérően – még azonos súllyal esett latba, ami a szolgálati tekintély védelmének feltétlenségére utal.

A regula utolsó pontja a lovageszmény visszatükröződéseként is értékelhető, ugyanis a zsoldosoknak „*fejvesztés terhe mellett*” tiltotta, hogy az asszonyokat, illetve lányokat illetlen szóval vagy tettel sértsék.⁸

Istenkáromlás

Ahogy a nőekkel szembeni illetlen viselkedést, úgy az istenkáromlást és a szitkozódást is katonához méltatlan cselekedetnek tartották, így nem véletlen, hogy hadi reguláink kiemelt figyelmet szenteltek e kérdéskörnek.⁹

A vonatkozó szabályozás egyik legszebb példáját az 1665-ben Kővár védői számára kiadott ediktumban találhatjuk. „Mivel igen eláradt az isten ellen való káromkodás. [...] Valaki ezeknek a rít szitkoknak nemével, ördögattával, ördögteremtéssel szitkozódik, indifferenter akárki legyen: kövel veretessék agyon. A ki pedig ördög-lelkével s egyéb afféle szokatlan szitkokkal szitkozódik, német és darabont, szolgarend: megpálcáztassék.”¹⁰

Bár a szankciók igen súlyosak voltak, különösebb eredményre nem vezethettek. II. Rákóczi Ferenc pár év-tizeddel később szomorúan állapította meg, hogy a „szelíd” intelmek ellenére „a ragály úgy terjed, annyira, hogy már nagyobb tekintélynek örvend az, a ki mennél inkább ki tudja cifrázni tobzódó ajakkal a magyar nyelvnek 'atta teremtette' káromkodásait, hogy ezek által koptassák isten dicséretére teremtett nyelvüket és katonai dicsőségnek tartják emez isten-káromló szokásukat.”¹¹

Erre tekintettel 1705-ben külön hadi rendeletet adott ki a káromkodók ellen, melyben a szabályozás eredőit is ismerteti: „gúny tárgyává váltunk más keresztyén népek előtt s mi több, az efféle kihágások által eltávolítjuk magunktól az Isten kegyelméből fegyvereinknek eddig engedélyezett szerencsés sikereket és ezen nemzeti bűn miatt könnyek között látjuk majd édes hazánkra zúdulni a különféle csapásokat”.¹² Mindez jól mutatja II. Rákóczi Ferenc azon félelmét, hogy a „bűnös szokás” miatt elveszíthetjük a keresztyén szövetségeseinket, de még inkább Isten kegyelmét, melyek nélkül szabadságunk kivívását nem mérhettük.¹³

Tekintélyértés

Bártfa város hadi regulája mellett kivétel nélkül szinte az összes katonai szabályzat büntetni rendelte az előjárók tekintélyének megsértését.

Bethlen Gábor erdélyi fejedelem 1623 körül kiadott hadi ediktumában olvashatjuk, hogy „minden vitézlő rend tőlünk eleikben adatot kapitányától, az után hadnagyától halgasson, azt becsüllye, valamit az minékünk való szolgálatban fog parancsolni, abban igen nagy engedelmességgel szavát fogadja, ellene ne támadjon, és semmiben ellene ne járjon szántsándékkal, mert valaki kapitányára, hadnagyára támad, valaki szidalommal illeti, meghal érte; valaki illetlen szókkal illeti, mely becsületi ellen lenne, három pálcával veretessék meg érte”.¹⁴

A szabályozás a függelmi rendre vezethető vissza, melynek alapja a szolgálati felsőbbtség kötelező érvényű parancsának az alárendelt részéről történő maradéktalan végrehajtása, azaz az engedelmisség. A parancsadásra jogosult akarátának azonban csak az tudja magát alávetni, aki elfogadja és tiszteli előljáróját, így annak megóvása a katonai jogban kiemelt jelentőséggel bír.¹⁵

Megjegyzést érdemel, hogy nemcsak az előjárók, hanem más parancsadási joggal bíró szolgálati személyek, így a strázsát állók,¹⁶ valamint a katonai ügyészek elődeinek tekinthető profoszok tekintélyének megsértését is szigorúan büntették. „Valaki kezét veti vagy az profoszra

vagy annak szolgájára, minden kegyelem nélkül fejével éri meg; az ki pedig bosszú beszéddel illeti, kerékre tétetik.”¹⁷

Bocskai István erdélyi fejedelem 1606-ban kiadott haditörvénye az elkövetési magatartás jellege alapján rendelte büntetni a parancsmegtágadást, így a bírói jogkörrel felruházott soltésznek akár arra is lehetősége volt, hogy a cselekmény kirívóan tekintélyértő voltát súlyosító körülményként külön is értékelje. „Általában minden parancs vagy utasítás nem-teljesítése a magaviselet mivoltja szerint halállal vagy más büntetéssel sújtandó.”¹⁸

Alárendelt megsértése

Katonai szabályzataink védelemben kívánták részesíteni az alárendeltet is az előjárók önkénye, hatalmaskodása, illetőleg túlkapásai ellen.

I. Rákóczi György erdélyi fejedelem 1634-ben kiadott hadi regulája meghagyta, hogy „...kapitányink és hadnagyink is senkit vétek nélkül meg ne szidalmazzanak [...] hanem kinek-kinek érdemek szerint való tisztességet adjanak”.¹⁹

Az 1789-ben kiadott Khevenhüller-féle hadi utasítás a szabályozás háttérét is igyekezett megvilágítani. „Az altiszt óvakodjék attól, hogy rendre utasítás alkalmával kemény, vagy gyalázó kifejezéseket használjon – a kapitány parancsait ildomossággal adja, mert az alárendeltet ésszel lehet kormányozni – a katonát nem szabad bántalmazni, rugdalni, vagy más, a becsületet sértő módon bántalmazni, mert egy bizonyos tekintet, mellyel ez egyik a másik iránt viseltetik, tiszteletet gerjeszt és növeli a tekintélyt.”²⁰

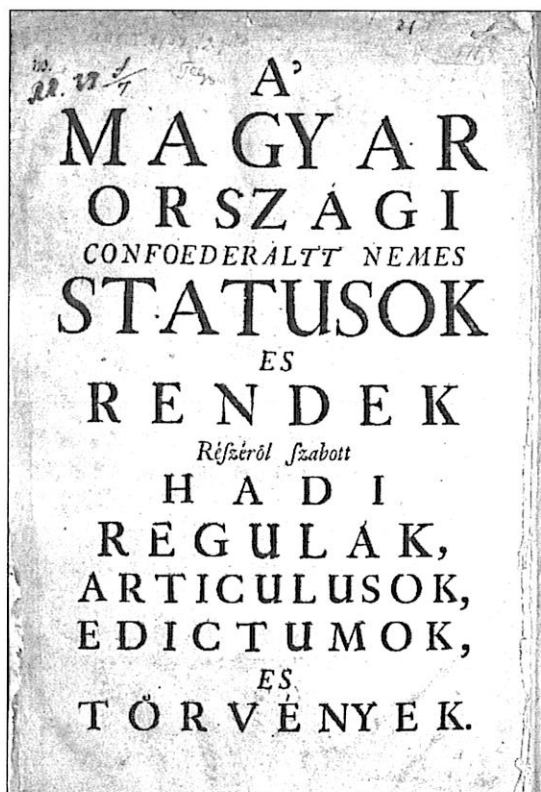
Hadi reguláink igen súlyos büntetéseket rendeltek az egyes elkövetési magatartásokhoz, így szembevetendő, hogy az idézett rendelkezések mellőzik a jogkövetkezmények meghatározását. Ha figyelembe vesszük, hogy a seregek vezető rétegét akkoriban a nemesség adta, ez talán nem is meglepő. Kérdésként merül fel azonban, milyen védelmet nyújthattak ezen intelmek az egyébként is kiszolgáltatott helyzetben lévő közkatonáknak.

Bajtársi és egyéb tiszteletlenségek

Katonai életviszonyok között kiemelt jelentőséggel bír a bajtársiasság, ami annyit tesz, hogy a katonák kötelesek egymásnak az elvárható tiszteletet megadni, egymás becsületét, jogait tiszteletben tartani, és támogatni a másikat a bajban, továbbá kimenteni a veszélyből. A bajtársiasság emellett magában foglalja a kölcsönös elismerés és a mások helyzetére való odafigyelés követelményét is.

Mindebből következik, hogy szabályzataink tiltották „az egymás között való veszekedést, becsületlenséget, szitkozódásokat, vagdalkozásokat, verekedéseket” is.²¹

Az 1707. évi ónodi országgyűlésen elfogadott *Edictum militare*, II. Rákóczi Ferenc katonai büntető törvénykönyve szerint ha „valaki felebarátyának méltatlanul becsületiben gázol, és azt vagy szemben, vagy hát megé mocskos

II. Rákóczi Ferenc 1707-ben kiadott katonai büntető törvénykönyvének címlapja

Thurzó György (1557–1616), az 1606-os füleki zendülés miatt összehívott haditörvényszék elnöke

szókkal illeti, gyalázza, jó hírében, nevében megbecstelelni, kissebbíti, a' Hadi Széken revideáltassék dolga, s ha meg nem bizonyíthatya a' felebarátyára kent gyalázatot, nyelv váltságon maradjon"²²

A *Tripartitum* II. részének LXXII. címe értelmében „a királyi felség vagy más rendes bírák elé terjesztett igazságtalan és hamis panasz és gyakran valamely jó hírű és tisztességes állapotú ember ellen mondott éktelen és becsutelen szavak miatt” az elkövetőt nyelvváltságra ítélték, melyet „száz arany forintot tevő huszonöt girával” egyenlíthetett ki.²³

A katonák közötti ellentét bomlasztólag hat a fegyelemre, ezért minden olyan megnyilvánulásnak elejét kívánták venni, melyek összeegyeztethetetlenek a bajtársiasság követelményével. Kissé ellentmondásosnak tűnik azonban, hogy szabályzataink lehetőséget biztosítottak a valóság bizonyítására, ugyanis a bajtárs jó hírének csorbítása akkor is éket verhet a katonák közé, ha a cselekményt valós tények hangoztatásával követik el.

A lovagkorban gyökerező hagyományok nem csupán a nők, hanem a szegények,²⁴ az idegen nemzetből valók,²⁵ valamint az egyházi személyek, sőt más vallásának a tisztetét is megkövetelték.

Forgách Adám bányavárosi főkapitány 1648-ban kiadott katonai rendtartása meghagyta, hogy „az egyházi rendeknek becsület adassék, senki egymás hite ellen gyalázatosan se vallása ellen s annyival inkább káromkodva ne beszéljen és ne gyűlölködjék; szeressék egymást és valaki ez ellen cselekednék, egy hétig való kemény tömlöczözéssel büntetődjék meg”.²⁶

Zendülés

Hadi reguláink egyik legsúlyosabb függelemsértő magatartása a zendülés volt, melynek elkövetői a legszigorúbb büntetésre számíthattak. „Minden zendülés és lázadás, továbbá a tiszteknek való ellenszegülés, fővesztés terhe alatt tiltatik.”²⁷

Habár a deliktum elkövetési magatartását teljeskörűen egyik szabályzatunk sem határozta meg, az 1606-os füleki zendüléssel kapcsolatos haditörvényszéki eljárás jegyzőkönyvei²⁸ alapján megállapítható, hogy akkoriban is olyan csoportos, nyílt ellenszegülést értettek rajta, amely veszélyeztette a szolgálati feladatok teljesítését.²⁹

Büntető törvénykönyvünk hatályos rendelkezéséhez hasonlóan nem csupán a zendülés kezdeményezőjét, szervezőjét vagy vezetőjét, hanem az abban részt vevő, illetőleg az azt támogató valamennyi katonát büntetni rendelték.³⁰

A cselekmény kiemelt tárgyi súlyát jelzi, hogy arra is halálbüntetés várt, aki „oly szavakat ejt[ett], melyekből zendülés támadhat[ott]”.³¹

Bujtogatás – harci szellem bomlasztása

Az előljáró, a parancs vagy általában a szolgálati rend, valamint a fegyelem iránt elégedetlenséget szító, továbbá a háború idején kishitúséget keltő katonákra is szigorú büntetés várt.

I. Rákóczi György 1634-es hadi ediktuma meghagyta, hogy „senki hamis hírt ne költson táborunkban feje vesztése alatt, hanem ha ki mi hírt hallhat, igazat vagy hamisat, tartozzék főkapitányának mingyárt megjelenteni, el nem titkolni, és az tábornak ne rémítsék, mert valaki ez ellen cselekedik, megbizonyosodván, meghal érte”.³²

A tábori elhelyezési körülmények nem lehettek a legjobbak, ezért több szabályzat külön is büntetni rendelte a szállással kapcsolatos elégedetlenkedést.³³

Hadi reguláink ugyanakkor lehetőséget biztosítottak a katonák vélt vagy valós sérelmeinek előterjesztésére, azonban megkötés volt, hogy panaszaikkal kizárólag előjáróikhoz fordulhattak.³⁴

Pártütés

A katonák politikai véleménynyilvánításának tilalma szintén visszavezethető hadi reguláink rendelkezéseire.³⁵

Bethlen Gábor korábbiakban már idézett haditörvénye alapján a pártütők mellett azok felbujtóit is halálbüntetéssel sújthatták: „Táborunkban senki hamis hírt ne költson, és senkit rémíteni ne igyekezzék, annál inkább párt útésre senkit ne kiztessen, tanácsollyon, mert valakire megbizonyosodik, meghal érte.”³⁶

Minden katona hűséggel tartozott hazája és nem utolsósorban törvényes királya iránt. A három részre szakadt országban azonban több, egymással hadakozó uralkodó volt, így nem lehetett közömbös, hogy a sereg vagy annak katonái kinek az oldalára álltak. Miután a magyar nemzeti érdekek háttérbe szorultak, katonáink elsősorban ahhoz voltak lojálisak, aki a zsoldjukat fizette. Nem hagyható ugyanakkor figyelmen kívül az sem, hogy a katonák szívesebben szolgálták azt az uralkodót, akinek a céljaival azonosulni tudtak. A zsold összege, illetve az uralkodók céljai azonban gyakran változtak, így nem véletlen, hogy az árulással felérő pártütés – elretentésként – igen szigorú szankciót vont maga után.

Hatályos jogunk ugyan mást ért a politikai véleménynyilvánítás tilalmán, és a szabályozás indoka is eltérő, azonban a vonatkozó rendelkezések közös eredőjeként értékelhetjük azt a felismerést, hogy a pártoskodás károsan hat a fegyelemre, a szolgálati rendre, valamint a függelmi viszonyokra.

A katonák véleménynyilvánításának korlátai a kora újkorban és napjainkban

A szemelvényekből látható, hogy hatályos jogunkhoz hasonlóan kora újkori hadi reguláink is korlátok közé szorították a katonák véleménynyilvánítási szabadságát. Utóbbi rendelkezések ismertetésén és értékelésén túl a két joganyag összehasonlítását sem mellőzhetjük, hiszen a korlátozás alapjául szolgáló elkövetési magatartások, a védett jogi tárgyak, valamint a szankciók összevetése

további lehetőséget kínál számunkra a téma minél alaposabb feldolgozására.

E kérdéskörök kifejtését megelőzően azonban indokoltnak tűnik rámutatni egy fontos rendszertani sajátosságra. Kora újkori hadi reguláinkban a fegyelmi, illetőleg büntetőjogi rendelkezések még nem különültek el egymástól. Hatályos jogunkban előbbieket a hon- és rendvédelmi testületek és a kötelékükhöz tartozó személyek között fennálló, sajátos tartalmú jogviszonyból eredő kötelezettségek vétkes megszegése, míg utóbbiak a mások személyét vagy jogait, illetve az ország társadalmi, gazdasági, állami rendjét sértő vagy veszélyeztető, büntető törvénykönyvben meghatározott (elkövetési) magatartások esetén alkalmazandóak.³⁷ Másképpen fogalmazva: kizárólag a materiális jogellenesség büntetőjogilag releváns szintjét el nem érő, azonban a katonai testületek hatékony működése, valamint társadalmi megbecsülése ellen ható cselekmények tartoznak fegyelmi, illetőleg méltatlansági eljárásra.³⁸

A kora újkori hadi regulák által büntetni rendelt cselekmények egy része már akkor is a hadsereg, illetve a katonák becsületének védelmét szolgálta. Az istenkáromlás, a nők, a szegények, az idegen nemzetből valók, az egyházi személyek, valamint a más vallásúak szidalmazása mint katonához nem méltó megnyilvánulások napjainkban legfeljebb méltatlanság megállapításához, végső soron pedig a jogviszony megszüntetéséhez vezethetnek.³⁹

A pártoskodás tilalma ma leginkább a politikai véleménynyilvánítás korlátozásának feleltethető meg, melynek megszegése – a pártatlanság elvének sérelme, valamint a hon- és rendvédelmi szervezetek működését meghatározó tényezőkkel össze nem egyeztethető volta miatt – fegyelmi felelősségre vonást eredményezhet.⁴⁰

Hatályos büntető törvénykönyvünk hét olyan tényállást (szolgálat megtagadása, zendülés, parancs iránti engedetlenség, szolgálati tekintély megsértése, bujtogatás, alárendelt megsértése, harci szellem bomlasztása) tartalmaz, melyek a véleménynyilvánítás szabadságának – közvetlen vagy közvetett – korlátját jelentik. Ezek közül – a szolgálat megtagadásán kívül – valamennyi cselekmény büntendő volt már a kora újkorban is, ami arra utal, hogy a katonai testületek hatékony működését feltételező tényezők – a fegyelem, a szolgálati rend, valamint a függelmi viszonyok – védelmének elvéből a véleménynyilvánítást korlátozó rendelkezések szükségszerűen következnek.

A kora újkor, illetőleg napjaink büntetőjogi rendelkezéseinek összevetése eredményeként megállapítható, hogy az elkövetési magatartások jóval átfogóbbak és cizelláltabbak lettek. A szolgálati tekintély, valamint az alárendelt megsértése immáron a tekintély vagy az emberi méltóság feltűnően durva, illetőleg más előtt történő elkövetését kívánja meg, a több katona előtt vagy nyilvánosan elkövetett cselekmények pedig súlyosabb büntetést vonnak maguk után. Utóbbi büncselekmény törvényi tényállása jogkövetkezményt is fűz az elkövetési magatartáshoz, ami a kora újkori szabályozáshoz képest hatékonyabb védelmet biztosít az alárendeltnek számára. Büntető törvénykönyvünk már nem példálózó jelleggel, hanem komplex módon szabályozza a zendülés és a bujtogatás elkövetési

magatartását, melyek súlyosabban büntetendők, ha a szolgálatra vagy a fegyelemre jelentős hátrány veszélyével járnak.

Ezen változások – meglátásom szerint – a katonai testületek működésének hatékonyabb védelmét, valamint a jogbiztonság követelményének érvényesülését szolgálták.⁴¹

A jogi tárgyak – fegyelem, szolgálati rend, függelmi viszonyok – viszont az elmúlt évszázadokban változatlanok maradtak. A szankciókat vizsgálva azt tapasztalhatjuk, hogy differenciáltabbak és enyhébbek lettek, bár az utóbbi változás – az emberi jogok előtérbe kerülésének következtében – nem csupán a katonai, hanem más bűncselekmények esetén is megmutatkozik.

Összegzés

Vizsgálódásunk eredményeként megállapítható, hogy kora újkori hadi reguláink is számos, a katonák vélemény-

nyilvánítási szabadságát korlátozó rendelkezést tartalmaztak. Ezek egy része a katonai testületek rendeltetésszerű működését sértő vagy veszélyeztető, más részük pedig a katonákhoz méltatlan megnyilvánulások megelőzésére, illetve szankcionálására szolgáltak.

A fegyelemmel, a szolgálati renddel, illetőleg a függelmi viszonyokkal össze nem egyeztethető magatartások szabályozása nagyfokú hasonlóságot mutat hatályos jogunk vonatkozó rendelkezéseivel. Különbség szinte csak abban mutatkozik, hogy az elkövetési magatartások meghatározása kissé cizelláltabbá vált, az alárendeltek hatékonyabb védelmet élveznek, a szankciók pedig jelentősen enyhültek.

A káromkodás, a nők, a szegények, az idegen nemzetből valók és az egyházi személyek megsértése, valamint a politikai véleménynyilvánítás büntetőjogi felelősségre vonást ugyan már nem eredményezhet, azonban kirívó esetekben – fegyelmi vagy méltatlansági eljárás keretében – ezen megnyilvánulások is szankcionálhatók.⁴²

ERIK FEJES

Schranken der Meinungsäußerung in den ungarischen Militärregeln der frühen Neuzeit

Die militärischen Regeln auch der frühen Neuzeit enthielten zahlreiche Bestimmungen zur Einschränkung der freien Meinungsäußerung der Soldaten. Ein Teil von ihnen diente zur Vorbeugung bzw. Sanktionierung von Äußerungen, die das zweckbestimmte Funktionieren der militärischen Körperschaften beeinträchtigten, während der andere Teil dem Militär unwürdige Äußerungen unterbinden wollte.

Die Regelung des mit Disziplin und Dienstordnung unvereinbaren, bzw. den Dienstgehorsam missachtenden Verhaltens weist eine sehr große Ähnlichkeit mit den ein-

schlägigen Bestimmungen unseres geltenden Rechts auf. Unterschiede findet man fast nur in der Hinsicht, dass die Beschreibung des Tatverhaltens etwas ziseliert ist, die Untergeordneten einen wirksameren Schutz genießen, bzw. die Sanktionen erheblich milder sind.

Das Fluchen und das Beleidigen von Frauen, Armen, Fremden und kirchlichen Personen sowie die Meinungsäußerung in politischen Sachen können zwar strafrechtlich nicht mehr verfolgt werden, aber in extremen Fällen können auch solche Äußerungen – im Rahmen von Disziplinar- oder Unwürdigkeitsverfahren – sanktioniert werden.

Jegyzetek

¹ Alaptörvény 45. cikk (1) bekezdés, 46. cikk (1) és (3) bekezdés, a honvédek jogállásáról szóló 2012. évi CCV. törvény (a továbbiakban: Hjt.) 23. § (1) bekezdés, a rendvédelmi feladatokat ellátó szervek hivatásos állományának szolgálati jogviszonyáról szóló 2015. évi XLII. törvény (a továbbiakban: Hszt.) 21. § (1)–(3) bekezdés, 108. § (1)–(3) bekezdés.

² A honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről szóló 2011. évi CXIII. törvény 40. § (2) bekezdése értelmében a Magyar Honvédség tényleges katonai állományába a hivatásos és szerződéses katonák, az önkéntes tartalékos katonai szolgálatot ellátók, a honvéd tisztjelöltek, a honvéd altisztjelöltek, valamint megelőző védelmi helyzet és rendkívüli állapot idején – a hadkötelezettség bevezetését követően – a hadkötelesek tartoznak. Rendvédelmi szerv a Hszt. 1. § (1) bekezdése alapján a rendőrség, a hivatásos katasztrófavédelmi szerv, a büntetés-végrehajtási szervezet, az Országgyűlési Őrség, a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok, valamint a Nemzeti Adó- és Vámhivatal.

³ Rohonyi Gábor: *A magyar hadtörténelem haladó katonai szabályzataiból.* (Hadtörténelmi Közlemények [a továbbiakban: HK].I. évf., 1. sz., Budapest, Honvédelmi Minisztérium – Hadtörténelmi Intézet, 1954, 233. p.)

⁴ Hjt. 145. § (1) bekezdés, Hszt. 21. § (4) bekezdés, 182. § (1) bekezdés, a Büntető törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (a továbbiakban: Btk.) 442. §, 444. § (3) bekezdés a) pont, 447–449. §, 457. §.

⁵ Vö. Boyce, Ronald N.: *Freedom of speech and the military.* (Utah Law Review, Utah, Utah University, 1968, 240–266. p.); Lucks, Ulrich: *Bedeutung und Grenzen der Meinungsfreiheit für Soldatinnen und Soldaten.* (Unterrichtsblätter für die Bundeswehrverwaltung, [szerk.: Streffer, Michael], 47. évf., I. sz., Heidelberg, R. v. Decker's Verlag, 2008, 10–14. p.)

⁶ Kocsis Bernát (szerk.): *Válogatás a magyar hadügy írásából.* (Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1986, 194. p.)

⁷ Pálffy Géza: *Katonai igazságszolgáltatás a királyi Magyarországon a XVI–XVII. században.* (Győr, Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára, 1995, 66. p.); Rhódy Alajos: *Érdekes adatok Bártfa szab. kir. város múltjáról.* (Budapest, Franklin, 1903, 4–5. p.)

⁸ Vö. Stossek Balázs (szerk.): *A templomos lovagrend regulája.* (Budapest, Agón–Kairoosz, 2002, 146. p.); Phillips, Charles: *Lovagok – A lovagi kultúra aranykora.* (Budapest, Kossuth Kiadó, 2010, 6. p., 11. p.)

⁹ Vö. Mezey Barna: *A káromkodás (blaszfémia) a XVII–XVIII. század büntető jogszabályaiban.* (Jogtörténeti Szemle [szerk. Révész T. Mi-

- hály], I. évf., 1. sz., Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék, 1986, 56–65. p.)
- ¹⁰ Koncz József: *Hadi edictum Kővár vára részére 1665-ből.* (HK [szerk. Rónai Horváth Jenő], IV. évf., 4. k., Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Hadtudományi Bizottsága [a továbbiakban: MTA HB], 1891, 429. p.)
- ¹¹ Lásd Veress Endre: *II. Rákóczi Ferenc hadi rendelete a káromkodók ellen.* (HK, V. évf., 5. k., Budapest, MTA HB, 1892, 712–716. p.)
- ¹² Uo.
- ¹³ Hasonlóan vélekedett a fejedelem mostohaapja, Thököly Imre is, amikor 1676-ben kiadott ediktumában kifejtette, hogy „*aki Isten-nel játszik, veszedelmet nyer*”. Lásd Szendrei János: *Magyar hadi szabályzatok és utasítások a XVII. századból.* (HK, II. évf., 2. k., Budapest, MTA HB, 1889, 294. p.)
- ¹⁴ Hausner Gábor: *Bethlen Gábor erdélyi fejedelem hadi edictuma.* (HK [szerk. Csákváry Ferenc], CXIV. évf., 2–3. sz., Budapest, Hadtörténelmi Intézet és Múzeum, 2001, 476. p.)
- ¹⁵ Schultheisz Emil: *A katonai büntetőtörvény (1930. évi II törvény-cikk) magyarázata.* II. kötet – Különös rész – I. füzet – Függelék-sértés. (Budapest, Radó Nyomdai Műintézet, 1934, 3. p.)
- ¹⁶ Rónai Horváth Jenő (szerk.): *Hadi cikkek és katonai eskü, melyek gróf Nádasdy Ferenc lovas tábornok, horvát bán által a császári királyi udvari hadi tanács elé terjesztettek.* (HK, V. évf., 5. k., Budapest, MTA HB, 1892, 417. p.)
- ¹⁷ Barabás Samu: *Báthory István lengyel király hadi rendtartása a magyar huszárak számára (1576–1586).* (HK, III. évf., 3. k., Budapest, MTA HB, 1890, 670. p.)
- ¹⁸ Kemény Lajos: *Bocskay István haditörvénye (1606).* (HK, XXIII–XXIV. évf., 23–24. k. [szerk. Gyalokay Jenő], Budapest, MTA, 1923, 157. p.)
- ¹⁹ Szilágyi Sándor: *I. Rákóczy György 1634-iki hadi szabályzata.* (HK, VII. évf., 7. k. [szerk. Rónai Horváth Jenő], Budapest, MTA HB, 1894, 145. p.)
- ²⁰ Gömöry Gusztáv: *Hadi szabályzatok a 18. század első felében.* (HK, X. évf., 10. k., Budapest, MTA HB, 1897, 641. p.)
- ²¹ Kocsis, 1986, i. m., 226. p.
- ²² Bögöly Gyula – Hautzinger Zoltán (szerk.): *Az önálló katonai büntető kodifikáció tricentenáriuma.* (Pécs, Kódex Nyomda Kft., 2007, 263. p.)
- ²³ A 16. században száz aranyforint 4–5 hátsó árának felelt meg.
- ²⁴ Illésy János: *Gr. Forgách Ádám bányavárosi főkapitány katonai rendtartása.* (HK, V. évf., 5. k., Budapest, MTA HB, 1892, 571. p.)
- ²⁵ Kocsis, 1986, i. m., 226. p.
- ²⁶ Illésy, 1892, i. m., 571. p.
- ²⁷ Rónai Horváth, 1892, i. m., 415. p.
- ²⁸ Lásd Komáromy András: *A fileki zendülés.* (HK, III. évf., 3. k., Budapest, MTA HB, 1890, 59–75. p.)
- ²⁹ Vö. Btk. 442. §.
- ³⁰ Vö. Tóth Zoltán: *A magyar lovasság regulamentuma 1772.* (HK, XVII. évf., 17. k. [szerk.: Pilch Jenő], Budapest, MTA, 1916, 259. p.)
- ³¹ Rónai Horváth, 1892, i. m., 418. p.
- ³² Szilágyi, i. m., 147. p.
- ³³ Rónai Horváth, 1892, i. m., 417. p.; Tóth, 1916, i. m., 268. p.
- ³⁴ Pálffy, 1995, i. m., 185. p.
- ³⁵ Vö. Alaptörvény 45. cikk (1) bekezdés, 46. cikk (1) és (3) bekezdés, Hjt. 23. § (1) bek. a) pont, Hszt. 108. § (1)–(2) bek.
- ³⁶ Hausner, 2001, i. m., 479. p.
- ³⁷ Hjt. 145. § (1) bek., Hszt. 181. § (1) bek., Btk. 4. § (2) bek.
- ³⁸ Mindez azonosságot mutat a versenyszféra munkáltatói által gyakorolt fegyelmezési jogot megalapozó körülményekkel (ásd munkafegyelm, működőképesség, versenyképesség fenntartása, jó hírnév védelme).
- ³⁹ Hjt. 68. § (1) bek. m) pont, 162. § (1) bek. c) pont.
- ⁴⁰ Lásd bővebben Fejes Erik: *A Kúria, mint felülvizsgálati bíróság ítélete Kónya Péter munkaügyi perében – Politikai véleménynyilvánítás és érdekvédelem a katonai testületéknél.* (Jogesetek Magyarázata [szerk.: Szomora Zsolt], VII. évf., 1–2. sz., Budapest, Opten, 2016, 37–44. p.)
- ⁴¹ Vö. nullum crimen sine lege certa elve.
- ⁴² Hjt. 145. § (1) bekezdés, 162. § (1) bekezdés c) pont, Hszt. 86. § (2) bekezdés d) pont, 181. § (1) bekezdés.

Palguta Virág

A fiatalkorúak és a büntetőnovella¹

A XX. század eleje sok jogtudós szemében a büntetőjog virágkorát jelenti, mivel példaértékűek voltak a korban megjelenő reformeszmék és ezek sorozatos kodifikálása. A büntetőjogi és kriminológiai tudományok ebben az időben Magyarországon az európai színvonallal konkuráltak, és ennek megfelelően a fiatalkorú bűnelkövetőkkel kapcsolatban majd kilencévi előkészítő munkálatok után egy jól átgondolt, a gyakorlatban is kivitelezhető jogszabály született: az 1908:36. törvény-cikk. Ahhoz, hogy a novellát igazán jól megértsük, nem elég csupán a szabályait megismerni. Éppen ezért először megvizsgálom azokat a korban megjelenő kriminológiai irányzatokat, amelyek hatással voltak a novella megalkotására, majd röviden kitérek az akkoriban újonnan meg-

jelenő büntetőjogi statisztika tudományának szerepére is. Ezután megvizsgálom, hogy a Csemegi-kódexet ért mely kritikák vezették a kor jogtudósait abba az irányba, hogy megalkotásra kerüljön az 1908:36. törvény-cikk, avagy az első büntetőnovella.

Talán joggal állíthatom, hogy tökéletes törvényt alkotni nem lehet, az idő múlása során a gyakorlat mindig megteremtí azokat a helyzeteket, amelyek kiemelik a jogszabály hiányosságait. Így történt ez a Csemegi-kódexszel is. Azonban ahogyan a világ, az ember gondolkodásmódja is folyamatosan átalakul, mint ahogy a klasszikus iskolát fokozatosan felváltották a determinista nézetet valló büntetőjogi irányzatok. Éppen ezért a novella nem pusztán a büntető törvénykönyv gyakorlat által kimutatott hibáinak kijavítása céljából született, hanem a büntetőjogban akkoriban teljesen új szemléletmódot kívánt átültetni mind az anyagi jogba, mind a gyakorlatba.

Ebben az időszakban jelent meg a kriminológia és a büntetőjogi statisztika tudománya. A kriminológia átforgalmazta a jogalkotók gondolkodását. A novella megalkotásának szempontjából négy irányzatot érdemes megismerni: a klasszikus iskolát, a kriminálantropológiai iskolát, a kriminálpszichológiai és a közvetítő irányzatokat. A klasz-